

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Черевко Кирило Олександрович

УДК 343.621

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ
АБОРТУ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент

Литвинов Олексій Миколайович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального права та кримінології ННІ
підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Мисливий Володимир Андрійович,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
проректор з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент

Романов Сергій Юрійович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права та кримінології ННІ
права і масових комунікацій

Захист відбудеться 19 травня 2011 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.03 Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України (61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України (61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розіслано 18 квітня 2011 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.О. Житний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Одним з головних завдань кримінального права України є охорона життя та здоров'я людини. Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я.

Охорона життя та здоров'я людини у нашій державі розглядається як пріоритетний напрямок соціальної політики. Саме тому Конституція України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, а також інші нормативно-правові акти орієнтуються на забезпечення реальних гарантій захисту здоров'я кожної людини. Реалізація цих гарантій неможлива без кримінально-правових засобів. Кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, розташовані у розділі II Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Злочини проти життя та здоров'я особи». Певне місце серед цих злочинів займають посягання, що становлять небезпеку для життя та здоров'я особи.

Статтею 134 КК передбачена відповідальність за незаконне проведення абортів. Офіційна статистика свідчить, що у 2002 р. зареєстровано 6 злочинів, передбачених ст. 134 КК, 2003 – 11, 2004 – 8, 2005 – 3, 2006 – 3, 2007 – 5, 2008 – 3, 2009 – 3, 2010 – 3 злочини. Динаміка показників свідчить про загальну тенденцію щодо зменшення кількості злочинів, але це пояснюється високим рівнем латентності, неузгодженістю чинного кримінального законодавства з нормативно-правовими актами Міністерства охорони здоров'я України, наявністю прогалин у теоретичному тлумаченні низки кримінально-правових термінів та категорій, відсутністю чітких визначень понять у відповідних постановах Пленуму Верховного Суду України.

До теперішнього часу в Україні ґрунтовної наукової розробки питань кримінально-правової характеристики незаконного проведення абортів не проводилось. Проте окремі проблеми кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів досліджували такі вчені-юристи, як: С.В.Анощенкова, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, Ф.Ю. Бердичевський, М.О. Беляєв, В.І. Борисов, С.В. Бородін, В.О. Глушков, Ю.В. Гоголь, І.І. Горелик, П.С. Дагель, О.М. Джужа, П.А. Дубовець, М.І. Загородніков, А.А. Жижиленко, А.М. Красіков, Н.Є. Крилова, В.М. Куц, Т.О. Лаврентьєва, Г.К. Лапко, Л.М. Лебідь, О.М. Литвак, Л.А. Лозанович, О.В. Лукічов, Г.Ю. Мане, Г.О. Мендельсон, Є.М. Моїсєєв, В.А. Мисливий, Л.А. Остапенко, А.М. Орлеан, О.М. Попов, В.В. Панкратов, А.А. Піонтковський, М.В. Радченко, С.Ю. Романов, І.Є. Роткіна, В.В. Сташис, М.С. Таганцев, В.Я. Тацій, В.М. Трубников, В.В. Устименко, М.Б. Фішман, Р.Д. Шарапов, М.Д. Шаргородський, Н.М. Ярмиш та ін.

Але наукові праці з цієї проблематики містять певні розбіжності в теоретичних положеннях і висновках. Аналіз правозастосовчої практики свідчить про помилки, що допускаються при

кримінально-правовій оцінці незаконного проведення абортів. Крім того, вивчення слідчо-прокурорської й судової практики показує, що при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 134 КК України, виникають певні труднощі. Потреби практики зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення норми, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів на підставі повного та всебічного наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження відповідає Головним напрямам наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2010-2014 рр. (п.2.1.), Пріоритетним напрямам наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2010-2014 рр. (п.2.7), затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України № 347 від 29 липня 2010 р., ґрунтується на положеннях Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 року № 1767. Тема дисертації затверджена вченою радою Національного університету внутрішніх справ 05 березня 2005 р. (протокол № 3), перезатверджена у новій редакції 24 червня 2010 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є здійснення комплексної кримінально-правової характеристики незаконного проведення абортів, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Мета зумовлює постановку й необхідність послідовного вирішення наступних завдань:

- визначити аборт як морально-етичну та медико-соціальну проблему;
- вивчити генезис кримінального законодавства, яким передбачена відповідальність за незаконне проведення абортів;
- дослідити зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за вищезазначений злочин;
- розкрити сутність та зміст початку кримінально-правової охорони людського життя;
- розглянути об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 134 КК;
- надати кримінально-правову та кримінологічну характеристику потерпілої особи від незаконного проведення абортів;
- проаналізувати суб'єктивні ознаки злочину, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення досліджуваного злочину;
- здійснити кримінологічну характеристику особи злочинця, яким було проведено незаконний аборт;
- розкрити зміст кваліфікуючих ознак цього злочину та їх вплив на кримінально-правову оцінку вчиненого;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за незаконне проведення абортів.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони життя та здоров'я особи.

Предметом дослідження є кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження є положення філософії, історії, соціології, криминології, загальної теорії права. Застосування *діалектичного методу* дозволило розглянути питання кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів через поглиблене вивчення більш загальних категорій кримінального права (підрозділи 1.1., 1.2.). Використання *порівняльно-історичного методу* дозволило визначити закономірності в змінах економічного та політичного устрою суспільства й цільової спрямованості норми про кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів (підрозділ 1.3.). *Логіко-юридичний* забезпечив дослідження змісту і структури кримінально-правової норми, передбаченої статтею 134 КК, її відповідності правилам законотворчої техніки (підрозділ 1.3., розділ 2.). За допомогою *методу системного аналізу* вдалося провести всебічне дослідження складу злочину «Незаконне проведення абортів», визначити місце ст. 134 КК в системі норм Кримінального кодексу України (підрозділи 2.1.-2.3.). *Метод порівняльного правознавства* дав можливість оцінити норми кримінального права інших держав і співвіднести їх з вітчизняною нормою, яка передбачає відповідальність за незаконне проведення абортів (підрозділ 1.3.). *Соціологічний метод* застосовано при анкетуванні осіб, які вчинили даний злочин, при узагальненні матеріалів вивчених кримінальних справ, а також матеріалів дослідчої перевірки (розділ 3, висновки).

Емпіричну базу склали: дані вивчення й аналізу 11 вироків суду, 17 кримінальних справ, розглянутих судами України за статтею 134 КК; результати анкетування 120 працівників правоохоронних органів та суддів; статистичні звіти Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, аналітичні відомості Державного комітету статистики України, Департаменту інформаційних технологій МВС України за період 2002-2010 роки, а також матеріали службових перевірок Міністерства охорони здоров'я.

Науково-теоретичним підґрунтям для виконання дисертаційного дослідження послужили праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені загальним проблемам кримінального права, кримінальній відповідальності за посягання на життя та здоров'я особи, зокрема, за незаконне проведення абортів, загальної теорії права, історії держави і права України, психології, кримінально-процесуального права, криминології та інших галузей права.

Наукова новизна дослідження. Дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, присвяченим кримінально-правовій характеристиці незаконного проведення абортів. Робота містить низку теоретичних положень, що відповідають ознакам наукової новизни, а саме:

вперше:

- проведено комплексний аналіз проблеми правового регулювання штучного переривання вагітності, в результаті чого зроблено висновок про необхідність узгодження відповідних норм кримінального законодавства України з Основами законодавства про охорону здоров'я України, а також імплементації міжнародних стандартів захисту життя і здоров'я матері, а також ненародженої дитини у вітчизняну практику;
- внесено пропозицію доповнити ст. 134 КК новою частиною: незаконне переривання вагітності, строк якої становить понад 22 тижні;
- обґрунтовано необхідність розширення кола суб'єктів злочину, передбаченого ст. 134 КК, визнавши суб'єктом злочину лікарів-спеціалістів акушерів-гінекологів, які здійснюють аборт всупереч необхідним умовам для проведення штучного переривання вагітності, тобто поза акредитованих закладів охорони здоров'я або поза строки, у які допускається проведення цієї операції, або при відсутності підстав, за наявності яких можливий аборт, або всупереч нормативно-правовим актам Міністерства охорони здоров'я України;
- запропоновано нову редакцію статті 134 КК України;

удосконалено:

- кримінально-правовий аспект розуміння поняття «незаконний аборт», який пропонується визначати як штучне переривання вагітності за проханням та згодою потерпілої всупереч необхідним умовам для проведення штучного переривання вагітності, тобто поза акредитованих закладів охорони здоров'я або поза строки, у які можлива ця операція (12 тижнів), або при відсутності підстав, за наявності яких можливий аборт (медичні та соціальні показання), або всупереч нормативно-правовим актам Міністерства охорони здоров'я України, або особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом;
- систему аргументів на користь перенесення початку кримінально-правової охорони життя людини на більш ранню стадію, тобто ще до її народження, але з того часу, коли плід вже сформований і життєздатний;
- розуміння сутності законних підстав проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти, тобто особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, у тих випадках, коли ця особа є лікарем-інтерном, що здобуває практичні навички за спеціальністю «акушерство і гінекологія» під керівництвом наставника у відповідності з Основами законодавства України про охорону здоров'я для отримання сертифікату лікаря-спеціаліста;
- систему та критерії всебічного кримінологічного аналізу особи злочинця у злочині, передбаченому ст. 134 КК, що дозволило стверджувати про відсутність особливостей, які характеризують даний тип злочинця як невинуватий, проте наведені узагальнені характеристики є корисними для визначення ефективних засобів викриття та запобігання даним злочинам,

здійснення індивідуальних превентивних заходів та прогнозування дій осіб, які можуть вдаватися до незаконного проведення абортів;

дістало подальший розвиток:

- кримінально-правова та кримінологічна характеристики особи потерпілого від незаконного проведення абортів, що дозволило дослідити питання кримінально-правового значення згоди потерпілої на проведення абортів, а також процеси віктимізації особи, з'ясувати причини вчинення даного злочину та заходи запобігання йому;
- позиція, що моментом закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 134 КК, є дії, що призводять до неминучого припинення розвитку плоду, незалежно від його вигнання або вилучення;
- аргументація щодо необхідності кримінально-правового захисту ще ненародженої людини, зокрема шляхом доповнення чинного КК окремою статтею, яка передбачала би відповідальність за посягання на плід людини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання:

- у науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за посягання на життя і здоров'я особи, в тому числі за незаконне проведення абортів;
- у правотворчості – при внесенні окремих пропозицій по вдосконаленню кримінального законодавства щодо відповідальності за незаконне проведення абортів;
- у правозастосуванні – при розв'язанні конкретних проблем кваліфікації злочину, передбаченого статтею 134 КК, у слідчо-прокурорській і судовій практиці (акт впровадження прокуратури м. Харкова від 04.01.2011 р.);
- у навчальному процесі: а) під час викладання навчальних дисциплін «Особлива частина кримінального права України», «Сучасні проблеми кваліфікації злочинів» (акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 26.11.2010 р.); б) при підготовці навчальних посібників і підручників; в) у науково-дослідницькій роботі магістрів, слухачів, студентів і курсантів; г) для підвищення рівня фахової підготовки працівників правоохоронних органів.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Наука і соціальні проблеми суспільства» (м. Харків, 23-24 травня 2006 р.); «Конституція України – основа побудови правової держави та громадського суспільства» (м. Харків, 26-27 червня 2006 р.); «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 13-15 квітня 2007 р.).

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення дослідження викладені дисертантом у підготовлених одноособово трьох статтях у фахових наукових виданнях України, а також у тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації. Відповідно до мети й завдань дослідження, його об'єкта і предмета дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, додатків, списку використаної літератури (201 найменування). Повний обсяг роботи становить 195 сторінок, з яких загальний обсяг тексту – 172 сторінки, додатків 3 сторінки, перелік використаних джерел – 20 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання, сформульовано положення, що характеризують наукову новизну, зазначено його теоретичне і практичне значення, надається інформація про апробацію одержаних результатів.

Розділ перший «Комплексний аналіз проблеми регулювання штучного переривання вагітності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Аборт як морально-етична та медико-соціальна проблема» розглядається історичний розвиток ставлення суспільства і держави до аборту в залежності від політичних економічних і соціальних умов буття. Аборт як морально-етична проблема визначається з позицій: (1) філософської антропології; (2) медичної етики; (3) теорії права; (4) політичної теорії; (5) релігії.

Аборт розглянуто як медико-соціальну проблему: викладені поняття та види аборту, а також методи його проведення, виходячи з позицій медицини. В медицині розрізняють два види аборту: мимовільний (*abortus spontaneus*), тобто який почався без навмисних дій вагітної або інших осіб з метою переривання вагітності й штучний (*abortus artificialis*), який у свою чергу, поділяють на медичний та кримінальний. Штучний аборт – це штучне переривання вагітності, у строк до 22 тижнів вагітності. Ця операція проводиться у наступні терміни: а) до 12 тижнів вагітності (міні аборт); б) від 12 до 22 тижнів вагітності. Чинним законодавством дозволяється штучно переривати вагітність терміном до 12 тижнів. Штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, здійснюється в гінекологічному відділенні закладу охорони здоров'я III рівня надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та неонатологічної допомоги лікарем-акушером-гінекологом першої або вищої кваліфікаційної категорії. Ця операція здійснюється відповідно до Переліку підстав, за наявності яких можливе штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, та який містить медичні й соціальні показання для проведення штучного переривання вагітності.

Вивчення медичної літератури, нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я надали підстави дійти висновку, що будь-який з видів аборту створює реальну загрозу для життя

та здоров'я вагітної жінки. Встановлено, що ускладнення після міні-абортів у 5-6 разів менше, ніж після абортів, проведених традиційним способом, але кількість ускладнень після міні-абортів прогресує.

У підрозділі 1.2. «Генезис кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів у вітчизняному та закордонному законодавстві» проведено історико-правовий аналіз розвитку вітчизняного законодавства, яким передбачена відповідальність за штучне переривання вагітності, починаючи від XIX ст. по теперішній час, а також досліджено законодавство зарубіжних країн з різними типами правових систем, яке передбачає відповідальність за незаконне проведення абортів. Зокрема, кримінальне законодавство країн СНД, Польщі, Швейцарії, Франції, США, Болгарії, Албанії, Бельгії, Австрії, Голландії, Канади, Німеччини, Іспанії, Данії, Ісландії та ін.

Робиться висновок, що кримінальне законодавство зарубіжних країн на відміну від чинного законодавства України, маючи кілька статей (наприклад, Албанія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Сан-Марино), або, навіть, розділів (наприклад, Естонія, Іспанія), здійснює багатовекторний кримінально-правовий захист життя та здоров'я вагітної жінки від незаконного проведення абортів.

У підрозділі 1.3. «Проблема визначення початку кримінально-правової охорони людського життя» встановлено, що кримінальне законодавство не визначає початок кримінально-правової охорони людського життя, так само, як і початок людського життя. У роботі наводяться точки зору, які існують в юридичній літературі з цього приводу. Дисертант ретельно аналізує позиції правників щодо визначення початку як людського життя, так і кримінально-правової охорони людського життя. Констатується, що більшість юристів ототожнюють поняття «початок людського життя» і «початок кримінально-правової охорони людського життя». Автор підтримує думку тих учених, які вважають, що зазначені поняття не можна ототожнювати, а тому підтримує позицію, згідно з якою початковим моментом людського життя необхідно вважати момент появи будь-якої частини тіла дитини з утроби матері під час пологів (або при кесареві розтині), коли є об'єктивна можливість завдати шкоду тілу дитини. Стосовно початку кримінально-правової охорони людського життя, вивчення зарубіжного досвіду дозволило виявити низку особливостей та визначити, що початок кримінально-правової охорони життя людини повинен бути перенесений на більш ранню стадію, тобто ще до її народження, але з того часу, коли плід вже повністю сформований і життєздатний. Обґрунтовується висновок про необхідність кримінально-правового захисту ще ненародженої людини, зокрема шляхом доповнення чинного КК України окремою нормою про кримінальну відповідальність за посягання на життєздатний плід людини.

Розділ другий «Об'єктивні ознаки незаконного проведення абортів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Об'єкт злочину, передбаченого статтею 134 КК України» проаналізовано основні позиції щодо визначення загального поняття об'єкта злочину, які існують в сучасній доктрині кримінального права. Доводиться, що класична теорія суспільних відносин як об'єкта злочину залишається найбільш переконливою. Залежно від розуміння загального об'єкта злочину розглянуто декілька напрямів визначення родового об'єкта злочинів проти життя і здоров'я особи. Автор підтримує позицію тих вчених-криміналістів, які визнають родовим об'єктом злочинів проти життя та здоров'я особи суспільні відносини, які забезпечують людині життя та здоров'я.

Визначено, що основним безпосереднім об'єктом незаконного проведення абортів є суспільні відносини, які забезпечують вагітній жінці право користуватися таким благом, як здоров'я, а додатковим безпосереднім об'єктом – суспільні відносини, які забезпечують вагітній жінці право користуватися таким благом, як життя. У дослідженні відзначено, що структурними елементами суспільних відносин об'єкта злочину, передбаченого ст. 134 КК є: 1) суб'єкти відносин (фізичні особи – особа, яка посягає на здоров'я та життя вагітної жінки, і потерпіла особа); 2) предмет відносин (здоров'я та життя вагітної жінки); 3) соціальний зв'язок (з одного боку, забезпечення існування життя і здоров'я вагітної жінки, а також нейтралізація можливості впливу на останню, з іншого – дотримання фізичною особою, яка посягає на здоров'я та життя потерпілої, міри дозволеної поведінки, встановленої суспільством).

Слід зазначити, що дисертант не підтримує позицію тих правників, які пропонують визнавати об'єктом злочину, передбаченого ст. 134 КК, здоров'я та життя вагітної жінки та плід.

У підрозділі 2.2. «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика потерпілої від незаконного проведення абортів» приділяється увага проблемі потерпілого від злочину в кримінальному праві, яка має комплексний і міжгалузевий характер. Дисертант підтримує позицію тих вчених, які стверджують не лише про можливість, але й про необхідність виділення потерпілого як самостійну кримінально-правову категорію (та розкриття значення цієї категорії) у ракурсі трьох відомих вимірів – аксіологічного, гносеологічного та праксеологічного.

Кримінально-правовий аспект потерпілого від незаконного проведення абортів містить: а) проблеми визначення особи потерпілого в цілому; б) класифікацію на види потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК; в) питання щодо згоди потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності. Встановлено: (1) за ознаками заподіяної шкоди потерпілій спричинюється фізична та психічна шкода. Наводяться аргументи на користь виділення психологічної шкоди (наприклад, постабортний синдром – це стресовий розлад, викликаний емоційними реакціями на отриману внаслідок абортів фізичну, психічну й емоційну травму. У жінок можуть розвиватися депресія, озлоблення, почуття вини, страху, власної неповноцінності, сексуальні дисфункції, пристрасті до алкоголю, наркотикам тощо); (2) згода потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності іншою особою не може розглядатися як обставина,

що виключає злочинність діяння, а повинна впливати на вирішення питання щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності; (3) кримінальна відповідальність осіб, які незаконно проводять аборт у разі згоди на це потерпілої не може виключатися; (4) переривання вагітності без згоди потерпілої внаслідок застосування до неї фізичного насильства залежно від форми вини та інших обставин справи може бути кваліфіковане за ст. ст. 121, 128 або 140 КК. Констатовано, що до основних умов незаконного переривання вагітності за згодою потерпілої необхідно віднести: а) дійсність згоди, тобто згода повинна виходити від дієздатної людини; б) згода повинна бути усвідомленою та вольовою; в) згода повинна бути добровільною.

Кримінологічний аналіз потерпілого від незаконного проведення абортів дозволив виокремити віктимізацію особи, з'ясувати причини вчинення злочину, передбаченого ст. 134 КК, та заходи його запобігання. Визначено, що основними причинами процесу віктимізації потерпілого від незаконного проведення абортів є: 1) необізнаність потерпілої як в сексуальному, так і в медичному відношенні; 2) ведення аморального способу життя; 3) вимушеність приховувати факт вагітності та його наслідки: (а) внаслідок незапланованої вагітності, яка виникла в результаті неефективності засобів контрацепції; (б) внаслідок подружньої зради з метою збереження сім'ї; (в) у зв'язку із «безвихідною» ситуацією, наприклад, відсутність соціальних умов для виховання дитини, небажання ризикувати втратою роботи або заробітку тощо.

У підрозділі 2.3. «Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 134 КК України» розглядаються обов'язкові та факультативні ознаки складу цього злочину, стадії незаконного проведення абортів, окремі питання його кваліфікації.

Встановлено, що суспільно небезпечне діяння, як обов'язкова ознака злочину, передбаченого ч.1 ст. 134 КК може виражатися лише у формі дії, яка носить фізичний характер та спрямована на штучне переривання вагітності (вигнання або вилучення внутрішньоутробного продукту зачаття з організму жінки). Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.2 ст. 134 КК характеризується: (1) суспільно небезпечним діянням у формі дії, направленої на переривання вагітності; (2) суспільно небезпечними наслідками (тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої); (3) причинним зв'язком між суспільно небезпечною дією та суспільно небезпечними наслідками. Особливу увагу автор приділяє такій ознаці, як «незаконність», у зв'язку з чим робиться висновок, що незаконний аборт – це штучне переривання вагітності за проханням та згодою потерпілої всупереч необхідним умовам для проведення штучного переривання вагітності, тобто поза акредитованих закладів охорони здоров'я або поза строки, у які можлива ця операція (12 тижнів), або при відсутності підстав, за наявності яких можливий аборт (медичні та соціальні показання), або всупереч нормативно-правовим актам Міністерства охорони здоров'я України, або особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом. Аналізуючи медичні та соціальні показання до переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, дисертант доводить, що

перелік соціальних показників значно звужений, у зв'язку з чим пропонує внести зміни до положень чинного законодавства Міністерства охорони здоров'я України й доповнити цей Перелік такими показаннями як «перебування жінки у місцях позбавлення волі» та «позбавлення жінки батьківських прав». Розширення переліку соціальних показань надасть змогу зменшити кількість нелегальних (кримінальних) абортів.

Моментом закінчення злочину слід визнавати дії, що призвели до неминучого припинення розвитку плоду, незалежно від його вигнання або вилучення.

Констатовано, що способи та засоби вчинення злочину на кваліфікацію не впливають. Проте аналіз судової практики надав підстави дійти висновку, що 48% незаконних абортів проводиться механічним шляхом, у 52% випадках застосовуються хімічні речовини.

Обґрунтовується пропозиція доповнити ст. 134 КК новою частиною: незаконне переривання вагітності, строк якої становить понад 22 тижні;

У підрозділі також з'ясовується комплекс питань щодо кваліфікації злочину, передбаченого ст. 134 КК, а також відмежування цього злочину від суміжних складів злочинів за об'єктивними ознаками. Обґрунтовано, що кримінальна відповідальність виключається у разі проведення абортів у стані крайньої необхідності.

Розділ третій «Суб'єктивні ознаки незаконного проведення абортів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 134 КК України» встановлено, що суб'єктом злочину передбаченого ч.1 ст. 134 КК, є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку та не має спеціальної медичної освіти. Констатується, що поняття «спеціальна медична освіта», «інша спеціальна підготовка», «фахова освіта» відсутні як нормативних актах Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти України, так і у чинному кримінальному законодавстві.

Робиться висновок, що до осіб, які не мають спеціальної медичної освіти, необхідно відносити осіб, які не мають жодного відношення до медицини та осіб, які мають відношення до медицини, але не є лікарями-спеціалістами акушерами-гінекологами. До останньої групи належать: а) лікарі-спеціалісти, які за характером своєї професійної діяльності не уповноважені на проведення штучного переривання вагітності, тобто за спеціальністю не є акушерами-гінекологами (наприклад, лікар-спеціаліст уролог, стоматолог, невропатолог тощо); б) лікарі, які отримали вищу медичну освіту, але не є лікарями-спеціалістами (наприклад, лікарі-інтерни, лікарі, яким атестаційною комісією знято кваліфікаційну категорію або яким відмовлено у присвоєнні (підтвердженні) кваліфікаційної категорії). Винятком є лікарі-інтерни, які здобувають практичні навички за спеціальністю «акушерство і гінекологія» під наставництвом керівника лікаря-інтерна у відповідності із Основами законодавства України про охорону здоров'я для отримання

сертифікату лікаря-спеціаліста; в) особи середнього медичного персоналу (наприклад, медичні сестри, акушерки, фельдшери); г) студенти медичних навчальних закладів, які ще не отримали вищу медичну освіту. У зв'язку з цим пропонується замінити термін «особою, яка не має спеціальної медичної освіти», терміном «особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом».

Встановлено, що суб'єктом злочину, передбаченого ч.2 ст. 134 КК, може бути будь-яка фізична, осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, незалежно від того, чи має вона спеціальну медичну освіту або не має. Звертається увага на те, що у разі проведення лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом незаконного аборт, в результаті якого наслідки (тривалий розлад здоров'я, безплідність, смерть потерпілої) не настали, кримінальна відповідальність для цієї категорії осіб виключається. Зважаючи на це, аргументовано доводиться необхідність розширити коло суб'єктів злочину, передбаченого ст. 134 КК, а саме суб'єктом злочину визнавати лікаря-спеціаліста акушера-гінеколога, який здійснює аборт всупереч необхідним умовам для проведення штучного переривання вагітності. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 134 КК новою частиною, яка б передбачала кримінальну відповідальність за незаконне проведення аборт лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом. Враховуючи, що незаконне проведення лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом штучного переривання вагітності за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 134 КК, має значно нижчу суспільну небезпечність порівняно з подібними діями, вчиненими особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, пропонується в ч.1 ст. 134 КК передбачити відповідальність за незаконне проведення аборт лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, а в ч. 2 – відповідальність за проведення аборт особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом.

Додатково наведено аргументи, що проведення аборт вагітною жінкою самій собі не повинно тягнути за собою кримінальної відповідальності.

У підрозділі 3.2. «Суб'єктивна сторона незаконного проведення аборт» проаналізовані елементи суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 134 КК, розглянуто суб'єктивне ставлення винного до вчинюваного в реальній дійсності злочину.

З'ясовано, що незаконне проведення аборт (ч. 1 ст. 134 КК) характеризується лише умисною формою вини у вигляді прямого умислу. У випадках незаконного проведення аборт, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої (ч. 2 ст. 134 КК), має місце змішана форма вини, тобто психічне ставлення винного до незаконного штучного переривання вагітності (вигнання або вилучення плоду) виражається у формі прямого умислу, а щодо зазначених наслідків (за чинною ч. 2 ст. 134 КК) – лише у формі злочинної самовпевненості.

Найближчою метою цього злочину є переривання вагітності (плодозгін), однак ця мета може супроводжуватися й будь-якою іншою, наприклад, збагачення.

Аналіз матеріалів кримінальних справ, результати опитування суддів та працівників правоохоронних органів дають підстави стверджувати, що майже у 93% випадках, незаконне проведення абортів здійснюється з корисливих мотивів. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 134 КК новою кваліфікуючою ознакою «з корисливих мотивів».

У підрозділі також проведено відмежування злочину, передбаченого ст. 134 КК, від суміжних складів злочинів за суб'єктивними ознаками.

Четвертий розділ «Особливості кваліфікації незаконного проведення абортів та шляхи удосконалення кримінального законодавства» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1. «Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 134 КК України» докладно аналізуються ознаки незаконного проведення абортів, які обтяжують відповідальність і впливають на кваліфікацію. Визначено, що такими ознаками є тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої. Під «тривалим розладом здоров'я» слід вважати розлад здоров'я, строком більше ніж 21 день або стійку втрату працездатності більше ніж на 10 відсотків, або психічну хворобу потерпілої. Під «безплідністю» слід розуміти нездатність організму жінки до зачаття внаслідок незаконного проведення абортів. Під «смертю потерпілої» слід розуміти настання біологічної смерті, коли внаслідок припинення роботи серця відбулися незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи в результаті незаконного переривання вагітності.

Результати проведеного автором опитування свідчать, що переважна більшість респондентів вказує на необхідність: (1) доповнення статті 134 КК такими кваліфікуючими ознаками, як «повторність» (55,0% респондентів), «з корисливих мотивів» (89,2% респондентів). Аналіз матеріалів досудового слідства надав підстави дійти висновку, що в більшості випадків проведення абортів здійснюється у виді промислу. У зв'язку з цим, вважається за доцільне передбачити (у новій ч. 4 ст. 134 КК) такі особливо кваліфікуючі ознаки, як вчинення цього злочину «повторно», «з корисливих мотивів».

У підрозділі 4.2. «Шляхи удосконалення закону про кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів» узагальнюються сформульовані дисертантом пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного кримінального законодавства України за незаконне проведення абортів, наводяться аргументи на користь змін та доповнень до закону.

З метою узгодження нормативних актів МОЗ з положеннями диспозиції ст. 134 КК дисертант пропонує внести зміни: (1) до Наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження інструкції про порядок проведення операції штучного переривання вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» стосовно конкретизації особи, яка має право проводити операції штучного переривання вагітності, (2) до додатку до постанови Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 4 «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу

України» щодо розширення Переліку соціальних показань до штучного переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення конкретного наукового завдання, що виявляється в комплексному та системному дослідженні кримінально-правових понять, пов'язаних з незаконним проведенням абортів, шляхом формулювання відповідних положень, висновків та пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України.

1. Зроблено висновок, що початком кримінально-правової охорони життя людини слід вважати момент, коли плід, знаходячись в утробі матері, вже повністю сформований і життєздатний. У зв'язку з цим акцентується увага на необхідність кримінально-правового захисту ще ненародженої дитини, зокрема шляхом передбачення в чинному КК України окремої норми про кримінальну відповідальність за посягання на життєздатний плід людини.
2. Основним безпосереднім об'єктом незаконного проведення абортів слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують вагітній жінці право користуватися таким благом, як здоров'я, а безпосереднім додатковим об'єктом – суспільні відносини, що забезпечують вагітній жінці право користуватися таким благом, як життя.
3. Дисертантом доводиться, що згода потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності іншою особою не може розглядатися як обставина, що виключає злочинність діяння. Кримінальна відповідальність осіб, які незаконно проводять аборт у разі згоди потерпілої на переривання вагітності не може виключатися. Обов'язковими умовами незаконного переривання вагітності за згодою потерпілої є: а) дійсність згоди, тобто згода повинна виходити від дієздатної жінки; б) згода повинна бути усвідомленою та вольовою; в) згода повинна бути добровільною.
4. Визначено, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 134 КК є суспільно небезпечне діяння, спрямоване на штучне переривання вагітності у формі дії. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.2 ст. 134 КК характеризується: (1) суспільно небезпечним діянням у формі дії, направленої на переривання вагітності; (2) суспільно небезпечними наслідками (тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої); (3) причинним зв'язком між суспільно небезпечною дією та суспільно небезпечними наслідками. Незаконний аборт – штучне переривання вагітності за проханням та згодою потерпілої всупереч необхідним умовам для проведення штучного переривання вагітності, тобто поза акредитованих закладів охорони здоров'я або поза строки, у які можлива ця операція (12 тижнів), або при відсутності підстав, за наявності яких можливий аборт (медичні та соціальні показання), або всупереч нормативно-правовим актам Міністерства охорони здоров'я України, або особою, яка не

є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом. Моментом закінчення злочину слід визнавати дії, що призвели до неминучого припинення розвитку плоду, незалежно від його вигнання або вилучення. Пропонується доповнити ст. 134 КК новою частиною: незаконне переривання вагітності, строк якої становить понад 22 тижні.

5. Констатовано, що суб'єктом злочину передбаченого ч.1 ст. 134 КК, є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку та не має спеціальної медичної освіти. Пропонується замінити термін «особою, яка не має спеціальної медичної освіти», терміном «особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом». Суб'єктом злочину, передбаченого ч.2 ст. 134 КК, може бути будь-яка фізична, осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, незалежно від того має вона спеціальну медичну освіту чи ні. Пропонується передбачити ст. 134 КК відповідальність за незаконне проведення абортів лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом. При проведенні абортів вагітною жінкою самій собі кримінальна відповідальність виключається.

6. Суб'єктивна сторона злочину характеризується лише умисною формою вини у вигляді прямого умислу (ч. 1 ст. 134 КК) й змішаною формою вини у випадках, незаконного проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої (ч. 2 ст. 134 КК).

7. Автором розкрито зміст кваліфікуючих ознак незаконного проведення абортів: «тривалий розлад здоров'я», «безплідність», «смерть потерпілої». Запропоновано передбачити в якості кваліфікуючих ознак такі ознаки, як «повторність», «з корисливих мотивів».

8. Встановлено, що відмежування злочину, передбаченого ст. 134 КК, від суміжних складів злочинів слід проводити за об'єктивною стороною, суб'єктом, суб'єктивною стороною, а також кваліфікуючими ознаками.

9. Пропонується ст. 134 КК викласти в наступній редакції:

«Стаття 134. Незаконне проведення абортів»

1. Незаконне проведення абортів лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, – карається...

2. Проведення абортів особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, – карається...

3. Незаконне переривання вагітності, строк якої становить понад 22 тижні, – карається...

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені з корисливих мотивів або повторно, а також якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої, – караються...».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Черевко К.О. Загальна характеристика особи злочинця, який вчинив незаконний аборт // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 208-214.
2. Черевко К.О. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика потерпілого від незаконного проведення абортів // Юридична Україна. – 2009. – № 2. – С. 98-106.
3. Черевко К.О. Щодо проблеми визначення суб'єкта злочину незаконного проведення абортів // Вісник Академії правових наук України. – Харків : Вид-во НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2009. – № 19. – С. 277-280.
4. Черевко К.О. О вопросе незаконного производства абортов // Наука і соціальні проблеми суспільства : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 23-24 травня 2006 р.). – Харків : Вид-во ХДУХТ, 2006. – Ч. 2. – С. 359-363.
5. Черевко К.О. Питання про характеристику абортів в кримінально-правовому аспекті // Конституція України – основа побудови правової держави і громадського суспільства : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції (26-27 червня 2006 року, м. Харків). – Харків : Вид-во НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2006. – С. 202-205.
6. Черевко К.О. Проблеми визначення початку кримінально-правової охорони людського життя // Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів 13-15 квітня 2007 року). – Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2007. – Ч. 2. – С. 184-187.

АНОТАЦІЯ

Черевко К.О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2011.

У дисертації здійснено комплексне та системне наукове дослідження кримінально-правової характеристики незаконного проведення абортів. Проведений генезис кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів у вітчизняному та закордонному законодавстві. Досліджена проблема визначення початку кримінально-правової охорони людського життя. Детально розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 134 КК України. Проаналізовано кваліфікуючі ознаки цього злочину. Надана кримінально-правова та кримінологічна характеристики потерпілої від незаконного проведення абортів, а також особи злочинця, який вчинив незаконний аборт. На підставі отриманих результатів внесено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства України, яке

передбачає відповідальність за незаконне проведення аборту (зокрема, запропонована нова редакція ст. 134 КК України).

Ключові слова: аборт, незаконне проведення аборту, життя, здоров'я, кримінально-правова охорона людського життя, особа, яка не має спеціальної медичної освіти.

Черевко К.А. Уголовно-правовая характеристика незаконного производства аборта. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2011.

Диссертация представляет собой комплексное и системное научное исследование уголовно-правовой характеристики незаконного производства аборта. Представлен генезис уголовной ответственности за незаконное производство аборта в отечественном и зарубежном законодательстве. Аборт определяется как морально-этическая и медико-социальная проблема.

Исследована проблема начала уголовно-правовой охраны человеческой жизни. Автор приходит к выводу, что понятия «начало человеческой жизни» и «начало уголовно-правовой охраны человеческой жизни» не являются тождественными. Предлагается начало уголовно-правовой охраны человеческой жизни перенести на более раннюю стадию, т.е. до её рождения, но с момента, когда плод уже сформирован и является жизнеспособным.

Детально проанализированы объективные признаки преступления, предусмотренного ст. 134 УК Украины. Установлено, что основным непосредственным объектом незаконного производства аборта являются общественные отношения, обеспечивающие беременной женщине право пользоваться таким благом, как здоровье, а непосредственным дополнительным объектом – общественные отношения, обеспечивающие беременной женщине право пользоваться таким благом, как жизнь.

Обязательным признаком объективной стороны преступления, предусмотренного ч.1 ст. 134 УК является общественно опасное действие, направленное на прерывание беременности. Определено понятие незаконного аборта, акцентируется внимание на согласии потерпевшей на проведение искусственного прерывания беременности другим лицом. Обосновываются обязательные условия незаконного прерывания беременности с согласия потерпевшей. Установлено, что моментом окончания преступления, предусмотренного ст. 134 УК являются действия, приведшие к прекращению развития плода, независимо от его плодоизгнания.

Проведен анализ субъективных признаков преступления, предусмотренного ст. 134 УК. Субъектом преступления, предусмотренного ч.1 ст. 134 УК, является физическое, вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста, не имеющее специального медицинского образования. Предлагается заменить термин «лицо, не имеющее специального медицинского образования»,

термином «лицо, не являющееся врачом-специалистом акушером-гинекологом». Субъектом преступления, предусмотренного ч.2 ст. 134 УК, может быть любое физическое, вменяемое лицо, достигшее шестнадцатилетнего возраста, независимо от того имеет оно специальное медицинское образование или нет. Предлагается предусмотреть в ст. 134 УК ответственность за незаконное производство аборта врачом-специалистом акушером-гинекологом. Субъективная сторона преступления незаконного производства аборта характеризуется только умышленной формой вины в виде прямого умысла (ч. 1 ст. 134 УК) и смешанной формой вины в случаях, незаконного производства аборта, если оно повлекло длительное расстройство здоровья, бесплодие или смерть потерпевшей (ч. 2 ст. 134 УК).

Раскрыто содержание квалифицирующих признаков незаконного производства аборта: «длительное расстройство здоровья», «бесплодие», «смерть потерпевшей». Предлагается предусмотреть в качестве квалифицирующих признаков такие признаки, как «повторность», «из корыстных побуждений».

Ключевые слова: аборт, незаконное производство аборта, жизнь, здоровье, уголовно-правовая охрана человеческой жизни, лицо, не имеющее специального медицинского образования.

Cherevko K. Criminal-legal characteristics of illegal conduct of abortion. – *Manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, Speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Penitentiary Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2011.

The paper presents the results of complex and systematic study of criminal-legal characteristics of illegal conduct of abortion. The genesis of criminal liability for illegal conduct of abortion in Ukrainian and foreign legislation is performed. The problem of definition of the beginning of criminal-legal human life protection is considered. Objective and subjective features of the crime provided by article 134 of the penal code of Ukraine are studied in detail. The features that qualify this type of crime are analyzed. Criminal-legal and criminological characteristics of the illegal abortion victim as well as the identity of the criminal who conducted the illegal abortion is presented. On the basis of the received results the author makes scientifically grounded suggestions directed at the perfection of Ukrainian criminal legislation that provides liability for illegal conduct of abortion (thus, a new wording of article 134 of the penal code of Ukraine is presented).

Key words: abortion, illegal conduct of abortion, life and health, criminal legal protection of human life, a person that does not have special medical education.

Підп. до друку 10.03.2011 р. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк 0,9.

Тираж 100 прим.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ

61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27.